

MAPA PUTA

za reformu rodno-odgovornog investicionog okruženja u Crnoj Gori za 2022. godinu

Sadržaj:

1. Rezime	3
1.1 Uvod	4
1.2 Šta je Mapa puta?	4
1.3 Kome je namijenjena?	5
2. Status žena u Crnoj Gori?	6
2.1. Tržište rada	6
2.2. Obrazovanje	10
2.3. Privreda	11
3. Pravni okvir i politike za žene u biznisu	14
3.1. Rodna ravnopravnost u zakonima	14
3.2. Politike za ekonomsko osnaživanje žena	15
4. Uticaj investicione klime na rodnu ravnopravnost	19
4.1. Započinjanje biznisa	22
4.2. Porezi	25
4.3. Pristup finansijama	27
4.4. Pristup tržištima	32
4.5. Finansijska pismenost i inkluzija	34
Zaključci i preporuke	36
Orodnjavanje investicione politike u Crnoj Gori	37
Unapređenje prikupljanja podataka razdvojenih po polu i njihova analiza	37
Rodna raznolikost u finansijskom sektoru	38

Rezime

Mapa puta rodno-odgovornog investicionog okruženja sadrži analizu faktora koji utiču na investiciono okruženje iz rodne perspektive i predstavlja uputstvo za dalje rodno-odgovorne reforme investicionog okruženja u Crnoj Gori. Pripremljena je kako bi se donosioci odluka, politika, aktivisti i zainteresovane strane informisali o tome kako da podrže reforme kojima će se unaprijediti okruženje za žensko preduzetništvo.

Dokument prikazuje status žena u Crnoj Gori, daje pregled profila ženskog preduzetništva i govori o politikama i zakonodavnom okviru rodne ravnopravnosti i ekonomskom osnaživanju žena, te detaljno analizira uticaj investicione klime na privredna društva u vlasništvu žena i ona kojima upravljaju žene.

U ovoj Mapi puta uočava se jednak tretman žena i muškaraca kao i posebne politike i mjere u vezi sa ženskim preduzetništvom, ali se prepoznaju i polazne tačke za dalje orodnjavanje politika i zakonodavnog okvira i unapređenje finansijskog mehanizma za privredna društva u vlasništvu žena ili ona kojima upravljaju žene.

S tim ciljem, Mapa puta daje sljedeće preporuke:

● **Prvo**, moraju se uložiti dodatni naponi da bi se uspostavila jednakost među ženama i muškarcima u biznisu, a posebno prilikom razvijanja poslovne infrastrukture koja bi podstakla žensko preduzetništvo shodno njihovim razvojnim potrebama.

● **Drugo**, uvođenje ciljeva koji se odnose na rodnu ravnopravnost, upotrebu rodno-odgovornih kriterijuma ili posvećenost privrednih društava koja ulažu u rodnu ravnopravnost, unaprijeđeno rodno učešće i rodni pristup kod privlačenja, promovisanja i zaštite investicija od strane Agencije za investicije Crne Gore.

● **Treće**, sveukupno unapređenje prikupljanja podataka podijeljenih po polu, čuvanje tih podataka i izvještavanje kako bi se mogla uraditi rodna analiza i iskoristiti kao baza podataka za razvoj politika i za finansijske proizvode koji se nude ženama u biznisu.

● **Četvrto**, sistematsko uključivanje rodne perspektive u organizacionu strukturu, upravljanje i ponudu proizvoda institucija finansijskog sektora i ostalih privrednih subjekata

1. Uvod

Investicionu klimu određuju otvorenost privrede i privrednih društava prema ulaganju, pravni i regulatorni sistemi koji stvaraju poslovno okruženje, instrumenti za finansiranje poslovanja, uključujući privatne opcije za pristup finansijama, kao i javne finansije za razvoj investicija. Da bi se ovo postiglo, za privlačno investiciono okruženje ključni su ekonomski, finansijski i socio-politički uslovi u zemlji koji utiču na odluke institucija, banaka ili fizičkih lica koji ulažu u neki posao. Pored toga, običaji, dominantne uloge i stereotipi koji utiču na poslovno ponašanje kao i koruptivne prakse u jednoj zemlji čine poslovno okruženje manje ili više pogodnim za investicije. S obzirom na to da živimo u društvu gdje su utabane rodne uloge i stereotipi koje institucionalizuje patrijarhalni porodični sistem i veze u zajednici, investiciona klima ne može da bude rodno neutralna već rodno slijepa, rodno-odgovorna ili transformirajuća za veću jednakost u učešću žena i muškaraca u biznisu. Zato prihvatanje rodne perspektive u investicionom okruženju omogućuje nedostajući potencijal žena i širi ekonomski uticaj koji imaju politike.

Mapa puta pruža analizu faktora koji utiču na investiciono okruženje iz rodne perspektive i pruža uputstva gdje da se usmjere buduće

reforme kako bi investiciono okruženje u Crnoj Gori bilo rodno odgovorno.

1.1. Šta je Mapa puta?

Ova Mapa puta je pripremljena da pomogne kreatorima politika, promoterima i ostalim zainteresovanim stranama u Crnoj Gori da se upoznaju sa različitim ograničenjima investicionog okruženja prema preduzetnicima i preduzeticama, da preformuliše politike i da, kroz reformske procese koji su uvijek multidisciplinarni i okupljaju sve bitne učesnike, promijeni investiciono okruženje i učini ga rodno odgovornijim. Dodatno, Mapa puta će im pomoći da prepoznaju nove reforme i da usmjere buduće procese kreiranja politika prema orodnjavanju zakona, politika i propisa uz očekivani rezultat da se podrži žensko preduzetništvo u Crnoj Gori. Mapa puta daje pregled statusa žena u Crnoj Gori (poglavlje 2), rodne ravnopravnosti u zakonima i politikama i regulatornom okviru za ekonomsko osnaživanje žena u Crnoj Gori (poglavlje 3). Dalje, posebno se bavi rodnim uticajem investicionog okruženja na privredna društva kojima upravljaju žene u Crnoj Gori, na osnovu poslovnih procjena koje je odradio Sekretarijat Savjeta za konkurentnost u

Crnoj Gori (poglavlje 4). Na kraju, zaključci i preporuke za reformu rodno-odgovorne investicione politike dati su u poglavlju 5.

1.2. Kome je namijenjena?

Ministarstvu ekonomskog razvoja i turizma, koje sprovodi Strategiju za razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća, Strategiju za razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori i Strategiju za cjeloživotno preduzetničko učenje i samim tim je ključni faktor odgovoran za integraciju načela rodne ravnopravnosti u reformama investicionog okruženja. Korisnik Mape puta će biti **radna grupa za ekonomsko osnaživanje žena**, koju je uspostavio Savjet za konkurentnost i kojom koordinira Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, a koja će davati preporuke vezane za načela rodne ravnopravnosti u programima podrške za žene u biznisu.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Sektor za rodnu ravnopravnost je institucionalni mehanizam koji koordinira aktivnostima koje imaju za cilj da uspostave rodnu ravnopravnost i koji učestvuju u pripremi i usvajanju akcionih planova za uspostavljanje rodne ravnopravnosti na svim nivoima; prati sprovođenje međunarodnih dokumenata i konvencija; priprema Strategiju rodne ravnopravnosti, Rodni akcioni plan i programe za

njegovu implementaciju i podnosi godišnji izvještaj Vladi o realizaciji Strategije i Akcionog plana.

Savjet za konkurentnost je vladino tijelo koje je ključna platforma za javno-privatni dijalog u Crnoj Gori, a koje čine predstavnici iz ministarstava, vladinih institucija i poslovnih udruženja koja su važna za kreiranje i sprovođenje politika koje utiču na poslovno okruženje i konkurentnost. U Savjetu je prisutno sedam poslovnih udruženja i prvi put, po preporuci Sekretarijata, od 2021. godine, uključena su i dva ženska poslovna udruženja: Asocijacija poslovnih žena i **Udruženje preduzetnica**. Ova dva poslovna udruženja se kao članovi u Savjetu rotiraju na godišnjem nivou.

Korisnici će biti i **Skupština Crne Gore** i posebno **Odbor za rodnu ravnopravnost** i **Ženski klub** koji učestvuju u raspravi mnogih zakona i propisa koji utiču na preduzetnike i preduzetnice. Odbor za rodnu ravnopravnost u Skupštini je stalno skupštinsko tijelo koje revidira politike i zakone s aspekta rodne perspektive i može biti aktivan učesnik u procesu rodne osviještenosti reformi investicionog okruženja, dok Ženski klub služi kao mobilizaciono tijelo koje gradi konsenzus u partijama koje su prisutne u Skupštini o pitanjima koja se odnose na rodnu ravnopravnost.

2. Status žena u Crnoj Gori

2.1. Tržište rada

Žene su manje aktivne na tržištu rada od muškaraca. Godine 2021, razlika stope aktivnosti među ženama i muškarcima najveća je u starosnoj grupi 25-49 godina, u kojoj je takođe prepoznata i najveća aktivnost (81.0% muškaraca i 69.0% žena), prema posljednjoj Anketi o radnoj snazi (u daljem tekstu: ARS)¹. S druge strane, najveća stopa nezaposlenosti je u starosnoj grupi 15-24 godine (32.7% žena i 40.0% muškaraca). Ova neaktivnost može se opravdati dominantnim rodnim

ulogama u crnogorskom društvu gdje žene još uvijek nose teret podizanja djece i imaju ograničenu ponudu vrtića za bebe i djecu. Ovo potvrđuje i **Indeks rodne ravnopravnosti** koji pokazuje da 42.7% žena provodi vrijeme starajući se o djeci, starijim osobama i rođacima sa invaliditetom u poređenju sa 23.8% muškaraca.² Takođe, 68% žena svakog dana provodi barem jedan sat obavljajući neplaćene kućne poslove, dok isto važi za samo 10.3% muškaraca³. Ipak, čini se da rodne uloge ne utiču na stope nezaposlenosti jer u starosnoj grupi 25-45 godina, nema rodne razlike iako su žene u reproduktivnim godinama (ARS 2021 – stopa nezaposle-

¹ Žene i muškarci u Crnoj Gori (2022), MONSTAT, dostupno online: [Zene i muskarci u CG web 26.12 FIN.pdf \(MONSTAT.org\)](#)

² Indeks rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori (2019), UNDP, dostupno online: [: gender_equality_index_2019_report_final.pdf \(europa.eu\)](#)

³ Ibid

nosti u ovoj starosnoj grupi je 17.3% za muškarce i 17.2% za žene).

Jednu četvrtinu čine samozaposleni, ali 20% svih zaposlenih žena čine samozaposlene žene. U Crnoj Gori, u posljednjih pet godina oko jedna četvrtina zaposlenih bila je samozaposlena, a najmanje 20% samozaposlenih činile su žene. Nakon blagog rasta 2020. godine, ukupan broj samozaposlenih je smanjen u prvoj polovini 2022. godine.⁴

Razlika u zapošljavanju po polovima se povećava sa godinama učesnika na tržištu rada. Najmanja razlika se vidi među najmlađom populacijom, a najveća je među najstarijom, prema podacima iz ARS. Podaci iz više godina takođe pokazuju da kriza izazvana pandemijom Covid-19 nije uticala na razlike u zapošljavanju po polovima i po starosnoj kategoriji.

Postoji podjela na crnogorskom tržištu rada i to: horizontalna (postojeće razlike u zapošljavanju polova po privrednim sektorima) i **vertikalna** (postojeće rodne razlike na menadžerskim pozicijama između muškaraca i žena). Kako ARS pokazuje, većina žena je zaposlena u ovim sektorima: kućna njega i socijalni rad (89%), obrazovanje (83%), ostale uslužne djelatnosti (76%), pružanje zdravstvenih usluga, domovi starih i socijalni rad (74% u svakoj kategoriji) i finansije i osiguranje (70%) dok je većina muškaraca zaposlena u sektorima snabdijevanja električnom energijom, gasom, parom, klimatizacijom, kao i sektoru vađenja rude i kamena.

Grafik 1:

Razlika u zapošljavanju polova po starosnim kategorijama % (2018-2021)

Izvor: MONSTAT, Anketa o radnoj snazi (ARS), 2021.

⁴ Monstat, Anketa o radnoj snazi (LFS), 2021

Tabela 1: Zaposleni u privrednim sektorima po polu (2018-2021)

Privredni sektori	Učešće žena			
	2018	2019	2020	2021
Kućna njega i socijalni rad	97%	94%	89%	89%
Obrazovanje	82%	84%	83%	83%
Ostale uslužne djelatnosti	66%	68%	74%	76%
Zdravstvene usluge	75%	75%	71%	74%
Domovi starih i socijalni rad	76%	77%	79%	74%
Finansije i osiguranje	59%	68%	57%	70%
Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i tijela	100%	67%	50%	69%
Veleprodaja i maloprodaja, popravka motornih vozila i motora	66%	66%	66%	65%
Djelatnosti domaćinstava kao poslodavaca, neraspoređena dobra i usluge-proizvodna djelatnost domaćinstava za sopstvenu upotrebu	0%	33%	67%	60%
Umjetnost, zabava i rekreacija	50%	53%	56%	58%
Poslovanje sa nekretninama	45%	46%	45%	55%

Privredni sektori	Učešće žena			
	2018	2019	2020	2021
Javna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	49%	53%	49%	55%
Usluge smještaja i ishrane	55%	58%	54%	54%
Nepoznato	52%	57%	62%	54%
Profesionalne, naučne i tehničke djelatnosti	58%	60%	58%	53%
Informisanje i komunikacija	55%	60%	53%	50%
Proizvodnja	45%	45%	44%	40%
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	45%	48%	46%	39%
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	43%	40%	45%	33%
Saobraćaj i skladištenje	30%	33%	27%	29%
Snabdijevanje vodom, kanalizacijom, upravljanje otpadnim vodama i popravkama	20%	20%	25%	26%
Građevinska djelatnost	25%	24%	17%	23%
Struja, gas, para i klimatizacija	11%	30%	7%	18%
Vađenje rude i kamena	7%	7%	18%	11%

2.2. Obrazovanje

Rodne razlike u obrazovanju su male. Dok su u osnovnom obrazovanju dječaci brojniji od djevojčica, ovaj trend je obrnut kada je u pitanju srednja školska sprema i djevojčice su brojnije od dječaka. Godine 2021, magistarske studije završilo je ukupno 398 studenata od čega 64.1% žena i 35.9% muškaraca. Iste godine, doktorsko zvanje steklo je ukupno 14 lica od čega 64.3% žena i 35.7% muškaraca.

Tabela 2:
Redovni učenici/studenti u osnovnim i srednjim školama i na fakultetima, u % po polu (2018-2022)

	2018 - 2019		2019 - 2020		2020 - 2021		2021 - 2022	
	Djevojčice	Dječaci	Djevojčice	Dječaci	Djevojčice	Boys	Girls	Boys
Osnovno obrazovanje	47.8	52.2	47.7	52.3	47.9	52.1	47.9	52.1
Srednje obrazovanje	48.3	51.7	48.7	51.3	48.5	51.5	49.3	50.7
Visoko obrazovanje	55.3	44.7	55.3	44.7	55.3	44.7	56.1	43.9

Izvor: MONSTAT, *Zene i muškarci u Crnoj Gori, 2022.*

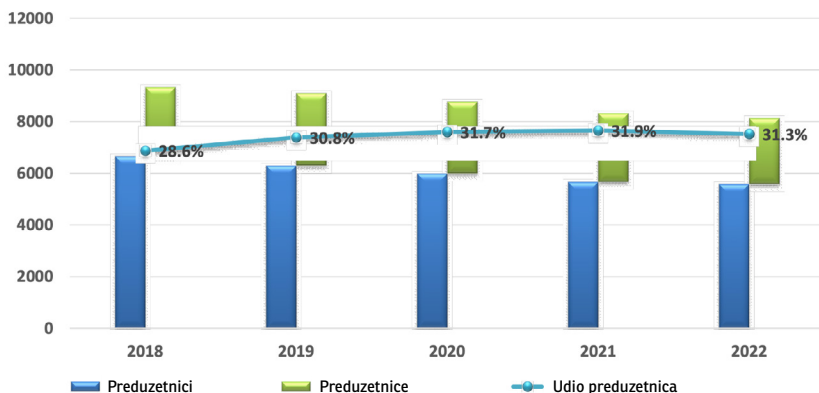
Rodne razlike u odabiru studija ne mogu se odrediti jer MONSTAT ne objavljuje podatke o polu upisanih i svršenih studenata po vrsti studija. U isto vrijeme, ovo ograničava analize uticaja odabira studija prilikom ulaska žena na tržište rada i obezbjeđivanja boljih uslova i plaćenijih poslova.

2.3. Privreda

Žene čine trećinu ukupno registrovanih preduzetnika (Zakon o privrednim društvima ih definiše kao fizička lica koja su registrovana za obavljanje privredne djelatnosti⁵) u Crnoj Gori. Njihov broj je povećan za vrijeme pandemije izazvane virusom korona i stabilizovao se (vidjeti grafik 2).

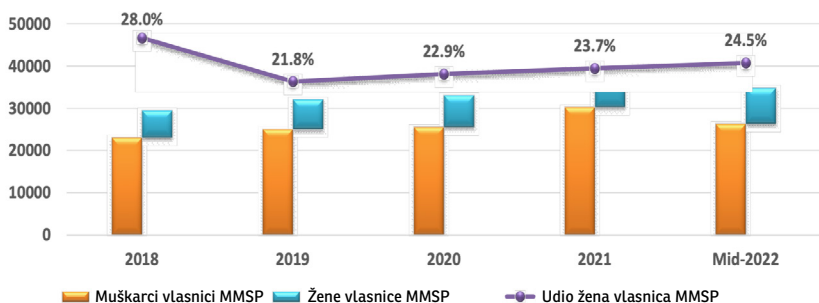
Udio žena koje su vlasnice mikro, malih i srednjih privrednih društava u Crnoj Gori je manji od udjela muškaraca. Godine 2022, uočen je blagi rast od 0.8% u odnosu na isti period prethodne godine. Ipak, broj privrednih društava koja su u vlasništvu žena udvostručen je u odnosu na 2011. godinu, prema podacima Uprave prihoda i carina.

Grafik 2. Broj i udio preduzetnica, Crna Gora 2018-2022

Grafik 3:

Žene i muškarci koji su vlasnici MMSP u Crnoj Gori, u % (2018-2022)

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore, 2023

⁵ Preduzetnik je svako fizičko lice koje se bavi privrednom djelatnošću i ne obavlja ovu djelatnost za račun drugog lica, Zakon o privrednim društvima (Službeni list, br. 65/2020, 146/21).

Prema studiji Savjeta za regionalnu saradnju (u daljem tekstu: RCC), **žene u Crnoj Gori obično započinju posao u uslužnom sektoru**: trgovina, zanati, intelektualne usluge, itd. Njihova privredna društva su mala jer 99.1% zapošljava manje od 50 zaposlenih u 2022. godini, a broj žena koje su vlasnice srednjih (50 do 250 zaposlenih) i velikih kompanija (preko 250 zaposlenih) nije značajan. Ovo nije slučaj kada govorimo o broju menadžerki koje su probile stakleni plafon i na čelu su velikih trgovačkih lanaca, banaka, javnih kompanija i slično. Ipak, ne postoje veliki procenat žena koje su vlasnice velikih kompanija, a i one su manji izuzetak od pravila, što upućuje da žene rukovode malim i mikro privrednim društvima. Manje od dva procenta velikih kompanija i manje od pet procenata srednjih jeste u vlasništvu

žena (u poređenju sa 9% odnosno 12% u širem regionu).⁶ Analiza Svjetske banke o privrednim društvima iz 2020. godine pokazuje još veću razliku, jer samo 15% žena i 24% kompanija ima žene u top menadžmentu.⁷ Direktiva EU o poboljšanju rodne ravnoteže u organima upravljanja javnih akcionarskih društava, koja je nedavno stupila na snagu, imaće uticaj na povećanje učešća žena na menadžerskim pozicijama u javnim kompanijama nakon izmjena Zakona o privrednim društvima.⁸

BI Consulting iz Crne Gore⁹ je takođe uradio analizu koristeći podatke iz Centralnog registra privrednih subjekata. Analiza dovodi u pitanje podatke Uprave prihoda i carina jer definiše oko 14% kompanija u vlasništvu žena koja posluju u Crnoj Gori, dok je ispod 8% onih kojima

Tabela 3: Udio MMSP koja su u vlasništvu žena i kojima žene rukovode, u % (2017-2021)

Godina	Broj MMSP u vlasništvu žena	Broj MMSP kojima rukovode žene	% MMSP u vlasništvu žena	% MMSP kojima rukovode žene
2017	2,528	1,784	13.90%	9.81%
2018	2,815	1,962	13.25%	9.24%
2019	2,997	1,972	13.16%	8.66%
2020	3,609	2,141	13.68%	8.11%
2021	3,914	2,152	13.96%	7.67%

Izvor: Najbolje žene u biznisu, BI Consulting, 2022

⁶ EBRD. 2022. Crna Gora analiza: izazovi i prilike za privatne investicije

⁷ Svjetska banka (2020) Izvještaj o analizi preduzeća za Crnu Goru: Montenegro - Enterprise Survey 2019 (worldbank.org)

⁸ EU Direktiva 2022/2381 Evropskog parlamenta i Savjeta o poboljšanju rodne ravnoteže među direktorima javnih akcionarskih društava i povezane mjere

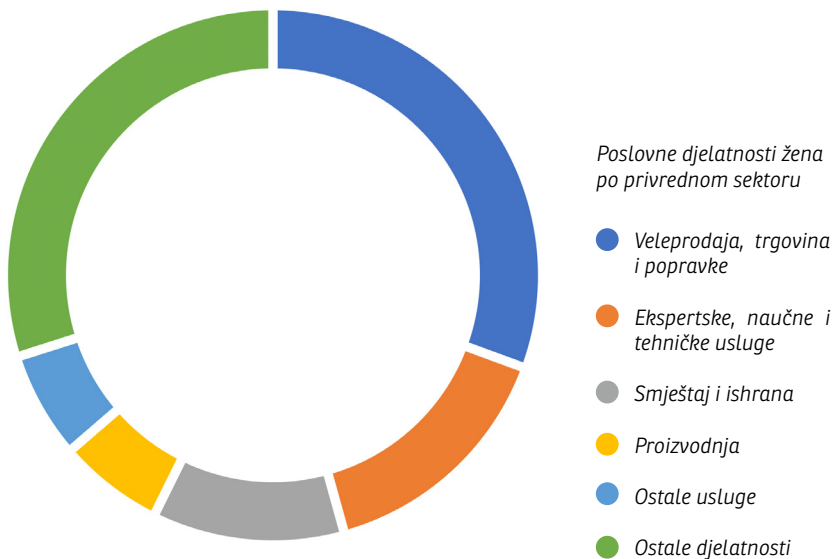
⁹ <http://www.binfo.me/>

upravljaју žene, što ukazuje na potrebu da se stalno radi na ekonomskom osnaživanju žena.

Analiza BI Consulting takođe daje pregled strukture privrednih društava koja su u vlasništvu žena i kojima rukovode žene po privrednim sektorima. Naime, iako je gen-

eralno 2022. godine pimijećen rast aktivnosti u veleprodaji i maloprodaji i popravkama, privredna društva koja su u vlasništvu žena i kojima rukovode žene uglavnom pružaju ekspertske, naučne i tehničke usluge što znači da više doprinose ekonomiji znanja, a slijede sektori smještaja i ugostiteljstva.

Grafik 4:
Struktura privrednih društava koja su u vlasništvu žena i kojima rukovode žene, 2022

Izvor: Najbolje žene u biznisu, BI Consulting, 2022

3. Pravni okvir i politike za žene u biznisu

3.1. Rodna ravnopravnost u zakonima

Crna Gora je potpisnica CEDAW konvencije po osnovu nasljeđa iz Jugoslavije. Ustavom Crne Gore¹⁰, u poglavlju o ljudskim pravima i slobodama, propisuje se da država obezbjeđuje jednakost među ženama i muškarcima i definiše se politika o rodnoj ravnopravnosti¹¹ usvojen je u julu 2007. godine kako bi se dalje radilo na unapređenju ovog pitanja. Drugi zakoni, poput izmijenjenog i dopunjenog Zakona o radu¹², Zakona o zabrani diskriminacije¹³ i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici¹⁴ dopunjuju pravni okvir kojim se regulišu pitanja rodne ravnopravnosti. Uopšteno, sve zakonske odredbe garantuju jednaka prava ženama i muškarcima u Crnoj Gori.

Nacionalna strategija za održivi razvoj Crne Gore do 2030¹⁵ usvojena je

2016. godine sa ciljem da se ciljevi održivog razvoja UN-a uključe u razvojne ciljeve Crne Gore i postavila je nove ciljeve za rodnu ravnopravnost: eliminisati diskriminaciju na osnovu pola i svaki vid nasilja; najmanje 40% žena u organima koji donose odluke na nacionalnom i lokalnom nivou; rodno ravnopravno učešće u neplaćenom radu, rodno ravnopravni udio u nezaposlenosti; i ojačani nacionalni mehanizam za rodnu ravnopravnost.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost u Crnoj Gori 2021-2025¹⁶ a Akcionim planom 2021-2022 ima tri glavna stuba od kojih se jednim želi unaprijediti rodno kreiranje politika i rodno budžetiranje; ostali su usmjereni na unapređenje realizacije postojećeg normativnog okvira politike rodne ravnopravnosti i zaštite od diskriminacije na osnovu pola, kao i na unapređenje obrazovanja, kulture i politika medija kako bi se smanjio nivo stereotipova i pre-

¹⁰ Službeni list 1/2007, 38/13

¹¹ Službeni list Crne Gore, 46/07, 73/10, 40/11, 35/15

¹² Službeni list Crne Gore 74/19, 8/21, 59/21, 68/21, 145/21

¹³ Službeni list Crne Gore 46/10, 40/11, 18/14, 42/17

¹⁴ Službeni list Crne Gore 46/10, 40/11

¹⁵ National Strategy for Sustainable Development by 2030 (NSSD). | UNEP Law and Environment Assistance Platform

¹⁶ Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine sa Akcionim planom 2021-2022. godine (www.gov.me)

drasuda prema ženama i osobama drugačijeg polnog identita.

Institucionalni okvir čini nekoliko organa. **Odbor za rodnu ravnopravnost** Skupštine Crne Gore osnovan je 11. jula 2001. godine, a u sklopu svojih nadležnosti, bavi se predlozima zakona, drugih propisa i opštih akata koji se odnose na uspostavljanje principa rodne ravnopravnosti, posebno u domenu prava djeteta, porodičnih odnosa, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja, obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalne politike i informisanja. Takođe, učestvuje u pripremi, razvoju i usklađivanju zakona i drugih akata sa standardima EU zakonodavstva i programa, promoviše potpisivanje međunarodnih dokumenata koji se bave ovom problematikom i prati njihovu primjenu, a sarađuje i sa odgovarajućim radnim tijelima ostalih skupština i NVO koje se bave ovom temom.

Ministartstvo ljudskih i manjinskih prava preporučuje uvođenje pozitivnih mjera u onim područjima društvenog života gdje je očigledna nejednaka zastupljenost muškaraca i žena ili gdje je osoba koja pripada jednom polu nejednako tretirana. **Sektor za rodnu ravnopravnost** je sastavni dio Ministarstva ljudskih i manjinskih prava i odgovoran je za promovisanje rodne ravnopravnosti i načela. Po Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, da bi se postigla rodna ravnopravnost sve javne institucije, na državnom i lokalnom nivou, koje

vrše javnu vlast, u obavezi su da imenuju lice koje će biti koordinator aktivnosti vezanih za rodnu ravnopravnost. Ovi koordinatori bi trebalo da prate implementaciju plana aktivnosti za rodnu ravnopravnost u okviru svojih institucija. Na kraju, Ustavom Crne Gore propisuje se institut **Zaštitnik ljudskih prava i sloboda** kao nezavisno i autonomno tijelo koje preduzima mjere da bi se zaštitila ljudska prava i slobode.

3.2. Politike za ekonomsko osnaživanje žena

Mala i srednja pravna lica u Crnoj Gori definisana su Zakonom o računovodstvu.¹⁷ Ovim Zakonom se definišu mikro, mala, srednja i velika pravna lica, prema EU definiciji MSE standarda po broju zaposlenih ali se razlikuju po drugim kriterijumima koji se tiču godišnjeg prihoda i aktive. Zakon je usvojen 2021. godine i dopunjen i izmijenjen 2022, ali klasifikacija MSE, kako je definisana članom 6 Zakona, ostaje nepromijenjena i time se propušta prilika da se definišu ženska pravna lica.

Ipak, u ovom dijelu zemlja je ostvarila napredak jer je Međunarodni radni sporazum o definicijama ženskih privrednih društava – IWA 34 koji je pripremila Međunarodna organizacija za standardizaciju, prenijet u crnogorski sistem za standard-

¹⁷ Službeni list Crne Gore 45/21, 152/22

izaciju.¹⁸ Da bi se podržala praktična primjena, Sekretarijat Savjeta za konkurentnost je dokument učinio operativnim tako što je pripremio uputstvo i upitnik koji podstiče privredna društva da odrade samoprocjenu i da se kategorizuju u ženska, ukoliko ispune kriterijume. Očekuje se da primjena osnovnih definicija iz dokumenta može da unaprijedi rad na državnom i lokalnom nivou, posebno kada se radi o ravnopravnoj dodjeli sredstava ženama i muškarcima u biznisu.

Crna Gora je jedna od dvije zemlje u regionu i stvarno rijedak slučaj u svijetu koja je kreirala i implementirala politiku koja se odnosi na razvoj ženskog preduzetništva – Strategija za razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2021-2024.¹⁹ Ovaj dokument predstavlja sveobuhvatnu vladinu politiku za ekonomsko osnaživanje žena, preduzetničku djelatnost, modernizaciju i razvoj ženskog biznisa. Kao krovni dokument, Strategija ima za cilj da ojača položaj žena u biznisu tako što će odgovoriti na prepoznate izazove i pružiti podršku ekonomskom osnaživanju žena uz jačanje njihovog preduzetničkog potencijala i stvaranje poslovnog okruženja koje je povoljno za započinjanje i razvijanje ženskih biznisa.²⁰ Strategija ima četi-

ri posebna cilja: (i) da stvori pogodno poslovno okruženje za razvoj ženskog preduzetništva; (ii) da unaprijedi pristup finansijama; (iii) da obezbijedi neophodno znanje i vještine; i (iv) da promovise, uveže i zalaže se za interese preduzetnica.

Da bi se ovo ostvarilo, Strategija razvoja ženskog preduzetništva je usklađena sa Nacionalnom strategijom za rodnu ravnopravnost (2021-2025) koja ističe važnost povećanog broja preduzetnica i potrebu da se pozabavimo širim socijalnim i ekonomskim barijerama za rodnu ravnopravnost. Uprkos periodu krize izazvanom virusom korona, stopa implementacije Strategije je dinamična jer izvještaji o realizaciji Akcionog plana za 2021. i 2022. godinu pokazuju visok procenat realizacije. Ocjena politike utvrdila je da su postojeći propisi značajno unaprijeđeni prema potrebama razvoja biznisa u vlasništvu preduzetnica, dok su unapređenje poslovne infrastrukture koja podstiče razvoj ženskog preduzetništva i njeno prilagođavanje potrebama preduzetnica ostali na istom nivou kao 2019. godine jer isti broj preduzetnica koristi poslovnu infrastrukturu (biznis inkubatore, habove, savjetodavne i mentorske usluge, itd.)²¹

¹⁸ OECD, "Index MSE politika: Zapadni Balkan i Turska 2022", 2022.

¹⁹ Ministarstvo ekonomskog razvoja Crne Gore, 2021. Strategija za razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2021-2024. Dostupno na: <https://www.gov.me/cyr/dokumenta/Oa95b4be-c3f4-4f9b-8c36-964d9684c885>

²⁰ RCC, Žensko preduzetništvo na Zapadnom Balkanu: pregled ograničenja i dobrih praksi, 2023

DOSTIGNUĆA CRNE GORE U IMPLEMENTACIJI POLITIKA O ŽENSKOM PREDUZETNIŠTVU

Prema izvještaju OECD-a za 2022. godinu "Indeks politika za MSP: Zapadni Balkan i Turska 2022", Crna Gora je na prvom mjestu za pod-dimenziju 1.1: Preduzetničko učenje u sklopu prve dimenzije "Preduzetničko učenje i žensko preduzetništvo".

S druge strane, za pod-dimenziju 1.2: Žensko preduzetništvo, Crna Gora zauzima drugo mjesto (poslije Turske). Ovo je rezultat uspješne implementacije aktivnosti iz Akcionog plana za 2021. godinu u okviru Strategije za razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2021-2024. Za ovu pod-dimenziju treba posebno istaći teme: planiranje i realizacija gdje je Crna Gora ostvarila najbolji rezultat – i kada se poredi sa svim drugim zemljama sa ocjenom 5.00 na kraju 2021, što je veća ocjena od ocjene planirane za kraj 2022. godine (4.5). Ovo pokazuje da je unapređenje politika i saradnja javnog i privatnog sektora u domenu ženskog preduzetništva dala značajne rezultate odnosno da su svi ključni učesnici u izradi politike ženskog preduzetništva u Crnoj Gori u potpunosti doprinijeli sprovođenju mjera i aktivnosti iz Strategije ženskog preduzetništva (2021-2024).

Izvor: RCC Žensko preduzetništvo na Zapadnom Balkanu: pregled ograničenja i dobrih praksi, 2023.

Rodno specifična politika o ženskom preduzetništvu zasijenila je napore u integraciji rodne ravnopravnosti u ostalim bitnim politikama tj. politici o malim i srednjim preduzećima, politici o industrijama, politici o zanatima, politici o klasterima, itd. Na primjer, Program za razvoj i promovisanje zanata za 2022. godinu²², Program za razvoj proizvodne industrije za 2022. godinu²³, itd., ne sadrže

rodni aspekt. Ovo znači da rodna integracija, kao sistemska integracija rodne perpektive u procjeni potreba, kreiranje, implementaciju, praćenje i ocjenjivanje vladinih politika, strategija i programa o inkluzivnom i održivom ekonomskom razvoju ne postoji. Dalje, ne postoji rodna analiza u svim pomenutim dokumentima. Ciljevi ekonomskog osnaživanja žena neće biti postignuti bez kreiranja in-

²¹ OECD, napredak Crne Gore u malim preduzećima, 2022. dostupno online: Montenegro: Economy Profile | SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2022 : Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org)

²² Dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/8fae1868-9454-4328-a640-e6ef33e8a557>

²³ Dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/54e4c46f-0a6a-41a7-a862-14b0ac4d49c2>

formacija koje su neophodne da se prepoznaju rodne predrasude koje utiču na žene u raznim ulogama koje one imaju u društvu i privredi (zaposlene, proizvođači i trgovci ili preduzetnice). Dodatno, teško će se stvoriti razvojni podsticaji koji mogu nenamjerni negativni efekat ublažiti ili izbjeći, a postojeće razlike riješiti u mogućoj mjeri, uz formulisanje i postavljanje prioriteta za ekonomski razvoj. Nažalost, ne postoje detaljne rodne analize u pomenutim programima i strategijama koje se implementiraju u Crnoj Gori.

ranje prostora za povećanje broja privrednih društava koja su u vlasništvu žena na 25% u 2024. godini u odnosu na ukupan broj privrednih društava u Crnoj Gori.

Program ekonomskih reformi u Crnoj Gori 2022-2024²⁴ definiše da je povećanje stope zaposlenosti, posebno žena i mladih, i bavljenje dugoročnom nezaposlenošću - prvi od tri strukturalna izazova za unapređenje konkurentnosti crnogorske privrede. Jedan od prvih prioriteta EPR jeste reformska mjera za uvođenje novih šema rada i ravnoteže između poslovnog i privatnog života uz revidiranje Zakona o radu i njegovog usklađivanja sa Direktivom EU o ravnoteži privatnog i poslovnog života i unapređenja odredbi o radu na daljini i radu od kuće. Još jedna bitna mjera je redni broj 10 kojom se reguliše bolji pristup finansijama za MMSP uz osnivanje Kreditno-garantnog finda, usvajanje Zakona o kreditno-garantnom fondu i otva-

²⁴ Program ekonomskih reformi, dostupan online: Montenegro Economic Reform Programme 2022-2024 (www.gov.me)

4. Uticaj investicione klime na rodnu ravnopravnost

Crna Gora ima privredu koja je zasnovana na uslugama i srednje-visokom prihodu sa BDP-om po glavi stanovnika i kupovnom moći koja je iznosila 18,259 dolara 2020. godine.²⁵ Crna Gora zavisi od priliva kapitala kako bi podržala svoju privredu, a posebno se oslanja na turizam koji značajno više doprinosi BDP-u i stopi zaposlenosti u Crnoj Gori nego bilo koja druga privreda na Zapadnom Balkanu (32% BDP-a u odnosu na 14.9% prosjeka na Zapadnom Balkanu i 9.5% prosjeka u EU).²⁶

Postoji nekoliko međunarodnih izvještaja koji upoređuju poslovno okruženje zemalja. Izvještaj Svjetske banke Doing Business²⁷ koji se ne objavljuje od 2020. godine, rangirao je zemlju na 50. mjesto sa ocjenom 73.8 poena. Indeks ekonomskih sloboda Heritidž fondacije²⁸ stavlja ekonomsku slobodu Crne Gore na 80. mjesto najslobodnijih u Indeksu za 2021. godinu sa ocjenom 63.4 (prisutan je rast od 1.9 poena zbog boljih i zdravijih finansija). U posljed-

njem izvještaju globalne konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma za 2019. godinu, Crna Gora ima 60.8 poena i zauzima 73. mjesto od ukupno 140 zemalja.²⁹ Međunarodni indeks korupcije koji priprema Transparency International za 2022. godinu i Indeks percepcije korupcije (CPI) stavlja Crnu Goru na 77. mjesto od ukupno 176 rangiranih zemalja.³⁰

Investiciona politika zemlje ne rukovodi se samo jednim zakonom već se oslanja na više zakona: Zakon o stranim investicijama, Zakon o javno-privatnom partnerstvu, Zakon o privrednim društvima, Zakon o stečaju, Zakon o zalozi kao sredstvu obezbjeđenja potraživanja, Zakon o računovodstvu, Zakon o platnom prometu, Zakon o spoljnoj trgovini, Zakon o carini, Zakon o slobodnim zonama, Zakon o radu, Zakon o tržištu kapitala, Zakon o koncesiji, i niz zakona o poreskoj politici. Glavne investicije u Crnoj Gori jesu strane direktne investicije s tim da privatizacija još uvijek nije završe-

²⁵ Svjetska banka, Izvještaj o investicijama u svijetu za 2022. Dostupan online: World Investment Report 2022: International tax reforms and sustainable investment (unctad.org)

²⁶ OECD, "Indeks politika MSP: Zapadni Balkan i Turska 2022", 2022.

²⁷ Izvještaj Doing Business Crna Gora 2020. MNE.pdf (worldbank.org)

²⁸ Indeks ekonomskih sloboda 2021_IndexofEconomicFreedom-Montenegro.pdf (heritage.org)

²⁹ GCR 2019 20191008.pdf (weforum.org)

³⁰ Transparency International, Indeks percepcije korupcije, 2022. Dostupan online: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021/index/mne>

Tabela 4: strane direktne investicije u Crnoj Gori 2019-2021

Strane direktne investicije	2019	2020	2021
Stanje SDI (milioni USD)	5,411	5,697	6,361
Broj grinfild investicija	10	5	3
Vrijednost grinfild investicija (milioni USD)	582	872	99

Izvor: UNCTAD, 2022.

na i da zemlja ima malu dijasporu (Crna Gora ima najmanji migracioni indeks na Zapadnom Balkanu). Kako pokazuje tabela 4, broj zelenih investicija i njihova vrijednost smanjile su se tokom Covid-19 krize i u periodu oporavka ali nijesu imale uticaja na stanje stranih direktnih investicija koje su se povećale

Investiciona politika se oslanja na dva važna dokumenta: Zakon o stranim investicijama i Zakon o jav-

no-privatnom partnerstvu, a politikom upravlja Agencija za investicije u Crnoj Gori (MIA), čime je olakšan ulazak i uspostavljanje investicija kao i promocija i zaštita investicija jer je došlo do spajanja Agencije za promovisanje investicija u Crnoj Gori (MIPA) i Sekretarijata za razvojne projekte. MIA saraduje sa Savjetom za privatizaciju i kapitalne investicije, a fokus joj je na turizmu, energetici, tehnologiji i poljoprivrednim sektorima.

PODSTICAJI KOJI SU DOSTUPNI U CRNOJ GORI:³¹

POREZI

Povoljan poreski režim sa najnižom stopom poreza na pravna lica u regionu od 9%

Porez na dohodak fizičkih lica sa izuzetkom zarada koje nisu veće od prosječne zarade u zemlji

Oslobađanje poreza na dobit pravnih lica koja posluju u nedovoljno razvijenim opštinama za prvih 8 godina, pri čemu iznos poreskog oslobođenja ne može biti veći od 200.000 EUR.

Snižena i nulta stopa PDV-a kao i oslobođenje od plaćanja PDV-a za pojedine djelatnosti

REGISTRACIJA I STEČAJ

Pojednostavljene su procedure registracije i jednočlano društvo sa ograničenom odgovornošću čiji je osnivač državljanin Crne Gore može se registrovati elektronski

Zakon o stečaju je izmijenjen na način da je lakše uvesti stečaj u privrednom društvu

Računovodstveni standardi su usklađeni sa međunarodnim normama

Pojednostavljeni su carinski propisi

IMOVINA

Privatno vlasništvo je zaštićeno Ustavom i obuhvata jednaki tretman stranaca

Eksproprijacija privatne imovine može samo da se desi "za obavezujuću javnu svrhu" i kompenzacija se mora platiti po fer tržišnoj cijeni

³¹ Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, podsticaji za ulaganja u Crnu Goru: montenegro-investment-incentives-inventory.pdf

Nijedan propis niti program koji je implementiran u Crnoj Gori ne sadrži ciljeve koji se odnose na rodnu ravnopravnost niti nalaže privrednim društvima koja su dobila podsticaje da se obavežu u pravcu rodne ravnopravnosti kako bi njihove investicije na taj način uticale na rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena. Pored toga, nije se govorilo o poboljšanju učešća žena u kreiranju investicione politike i u privlačenju investicija, njihove promocije i zaštite. Investiciona

politika Crne Gore ne promoviše rodnu inkluziju investicionih kompanija u lokalnu privredu kako bi se olakšalo učešće žena u svim djelatnostima koje bi povezivale investitore i domaću privredu. Da bi se analizirao uzrok rodni razlika u sprovođenju investicione politike i kasnije kreiranje politika zasnovanih na dokazima kojima se jača investiciona klima, ove institucije treba da stvore i zalažu se za mehanizme rodno-inkluzivnog monitoringa i evaluacije.

Grafik 5 - Rezime mjera koje može da preduzme Agencija za investicije Crne Gore

PODRUČJE AKTIVNOSTI	ODABRANI PRIMJERI
Privlačenje investicija	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Sprovođenje analize kako rodna ravnopravnost utiče na SDI i kako se može unijeti u prijedloge dodate vrijednosti zemlje. ▶ Obezbjediti da aktivnosti na izgradnji imidža odslikavaju svaku obavezu države prema rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena. ▶ Razmotriti uticaj žena kada se prave prioriteta vezani za vodeće investicije.
Ulazak i uspostavljanje	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Obezbjediti da su podaci koji se daju investitorima o lokalnoj investicionoj klimi rodno-inkluzivni. ▶ Olakšati jednaki pristup muškarcima i ženama izgradnji kapaciteta, sertifikatima i programima za razvoj snabdijevanja. ▶ Identifikovati, predložiti i olakšati prilike da se u CG ima veći uticaj na rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena.
Širenje i transformacija	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ponuditi usluge stranim kompanijama registrovanim u Crnoj Gori kako bi se povećao njihov uticaj na rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena. ▶ Olakšati uključivanje žena u projekte usvajanja novih vještina ili razvoja. ▶ Definirati kriterijume da bi se ocijenio uticaj projekata novih investicija na rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena.
Promovisanje politika	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Uključiti preporuke kako bi se pozabavili rodni razlikama u ciljanim sektorima za investicije u sklopu aktivnosti promovisanja politika. ▶ Učestvovati u partnerstvima i programima koji imaju za cilj da unaprijede podatke i razumijevanje rodni razlika u sektorima i na državnom nivou. ▶ Izvještavanje o posebnim potrebama i izazovima sa kojima se suočavaju žene u biznisu.

Izvor: UNCTAD "Integracija rodne ravnopravnosti u promovisanju investicija", 2022.

4.1. Započinjanje biznisa

Zakon o privrednim društvima uređuje jednaki režim među muškarcima i ženama kada započinju biznis u Crnoj Gori. Svako privredno društvo mora da se registruje u Centralni registar privrednih subjekata. Za sada je elektronska registracija moguća za društva sa ograničenom odgovornošću čiji je osnivač državljanin Crne Gore, ali potpuna elektronska registracija se očekuje u narednom periodu. SCC je koordinirao Radnom grupom koja je izradila novi (prvi put u Crnoj Gori) nacrt Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata. Cilj Zakona je da pojednostavi i ujednači postupak registracije, poveća transparentnost podataka u registru i da stvori preduslove za ažuriranu i tačnu bazu podataka, potpunu elektronsku registraciju i uvezivanje sa ostalim registrima (kada Crna Gora postane članica EU).

Izmjenama Jedinstvene registracije prijave (koja će biti dio Zakona o registraciji, a sada je dio podzakonskih akata kojima se reguliše registracija), kategorija pola je uvedena za registraciju osnivača i izvršnih direktora novoosnovanih privrednih društava. Ovo će uticati na mogućnost Centralnog regis-

tra privrednih subjekata Crne Gore da dostavlja podatke po polu za privredna društva koja posluju u zemlji. Ipak, za sada, ovo je moguće samo za novoosnovane kompanije. Nadležni bi trebalo da se ugledaju na primjer UK, gdje se podaci ažuriraju godišnje kada se dostavljaju finansijski iskazi. Ovo bi omogućilo da se svi potpuni podaci o aktivnim privrednim društvima mogu podijeliti po polu, što bi olakšalo analizu kretanja ženskog preduzetništva, uključujući i pristup finansija kompanijama u vlasništvu žena ili kojima žene upravljaju. S obzirom da se privredno društvo može osnovati sa 1€ osnivačkog kapitala, ne može se reći da je pristup sredstvima, imovini i kapitalu prepreka da žene pokrenu preduzetničku ideju.

Žene koje žele da započnu svoj biznis mogu da koriste 3.5 miliona eura IPA fondova, a to je podrška Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (u daljem tekstu: ZZZCG). Projekat je relativno dobro prihvaćen sa ukupno 93 korisnice 2019. godine, 215 korisnica 2020. godine i 159 korisnica 2021. godine.³² Prema RCC, ZZZCG je dodijelio 159 grantova za samozapošljavanje od čega 107 ženama (67.3 %) u iznosu od 792,845 eura iz tri dijela u periodu od 18 mjeseci: januar 2020 – septembar 2021. godine.³³ Da bi dopunio ovu finansijsku podršku, Investiciono-razvojni fond

³² OECD, "Indeks politika MSP: Zapadni Balkan i Turska 2022", 2022.

³³ RCC, Žensko preduzetništvo na Zapadnom Balkanu: pregled ograničenja i dobrih praksi, 2023.

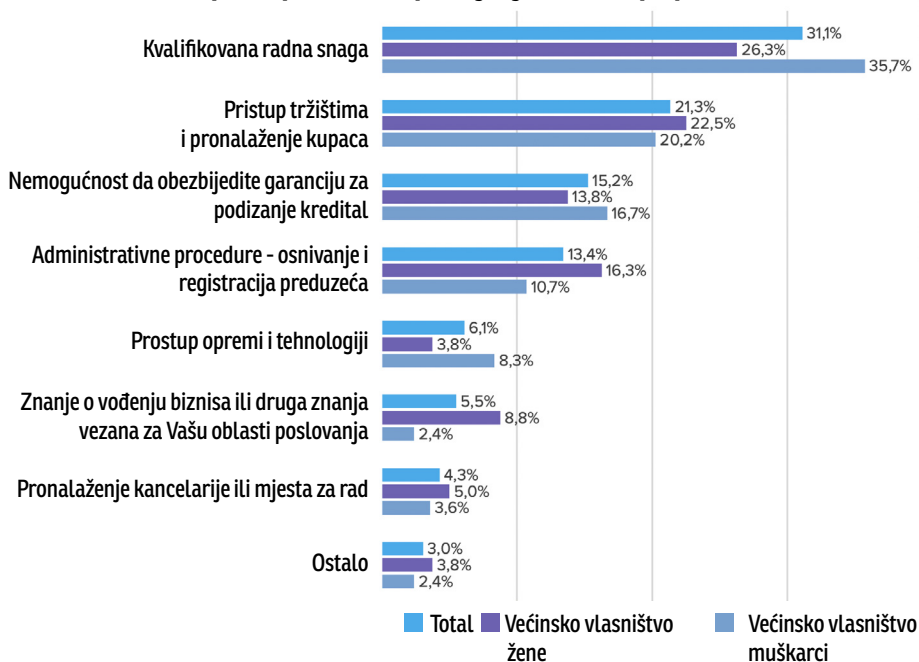
(u daljem tekstu: IRF) je organizovao sastanke da se razmijene informacije o započinjanju biznisa (npr. kako pripremiti biznis plan, kako osmisliti investicionu strategiju i registrovati privredno društvo) i razvijanju preduzetničkih vještina i inovativnih strategija uz motivacione obuke koja imaju za cilja da osnaže mlade i posebno preduzetnice.³⁴

Postupak i administrativne prepreke smatraju se barijerama za započinjanje biznisa za 16.3% privrednih društava u vlasništvu žena odnosno 13.8% u vlasništvu muškaraca. Za

privredna društva koja su u vlasništvu muškaraca, najveća prepreka kada započinju biznis jeste da nađu radnike (35.7% anketiranih pravnih lica u EBRD ocjeni poslovanja istaklo je ovaj problem, u odnosu na 26.3% koje su u vlasništvu žena), dok izgleda da se žene koje su vlasnice privrednih društava suočavaju sa većim izazovima kod pronalaženja tržišta i kupaca u odnosu na muškarce na početku realizacije ideje za biznis.

Da bi se ovo postiglo, od najveće je važnosti da se dostave uputstva

Grafik 6: Prepreke prilikom započinjanja biznisa, po polu vlasnika

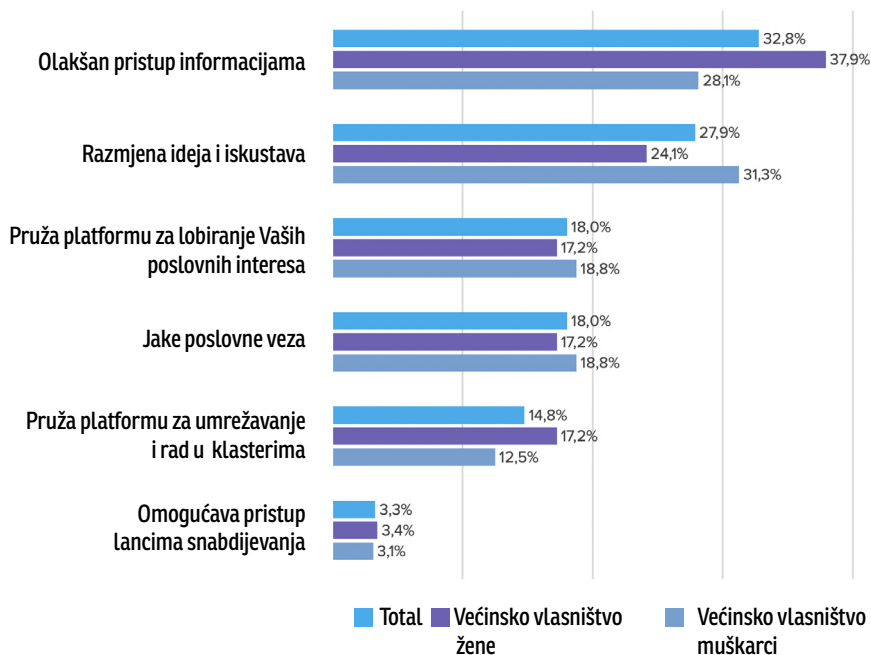
Izvor: EBRD ocjena poslovanja

³⁴ IDF, Work Report for 2019, Investment and Development Fund, 2020. https://www.irfcg.me/images/documents/DokumentaDesniMeni/Dokumenta_2020/izvjestaji/Izvje%C5%A1ta-j_o_radu_2019.pdf.

preduzeticama o postupcima koji se odnose na započinjanje biznisa i pristup tržištima i kupcima. U sklopu Privredne komore Crne Gore postoji Odbor za žensko preduzetništvo koji bi mogao da pruži ovakvu uslugu kao i dva ženska poslovna udruženja, članice Savjeta za konkurentnost. EBRD ocjena poslovanja je pokazala da privredna društva u vlasništvu žena više vole da dobijaju informacije preko poslovnih komora i ostalih poslovnih udruženja i smatraju ih lakšim pristupom informacijama (37.9% u odnosu na 28.1% u vlasništvu muškaraca). Jačanje ovih

udruženja poboljšalo bi pristup tržišnim informacijama kompanijama koja su u vlasništvu žena jer anketa o ocjeni poslovanja pokazuje da je jedan od glavnih razloga zašto su one članice ovih organizacija umrežavanje koje one nude kao i pristup klasterima (17.2% privrednih društava u vlasništvu žena u odnosu na 12.5% u vlasništvu muškaraca).

Grafik 7: Korist od članstva u poslovnom udruženju/komori

Izvor: EBRD ocjena poslovanja

4.2. Porezi

Zakonom o porezu na dohodak fizičkih lica³⁵, kao i Pravilnikom o paušalnom oporezivanju prihoda od samostalne djelatnosti³⁶ definišu se načini i oblici registracije i rad paušalnih poreskih obveznika. Paušalac je nezavisni preduzetnik koji plaća porez na dobit u jednakim mjesečnim iznosima, u zavisnosti od djelatnosti kojom se bavi. Paušalni poreski obveznik može da bude svaki preduzetnik čiji godišnji promet u protekloj godini ne prelazi 18.000 eura ili, ukoliko započinje posao, čiji godišnji promet u tekućoj godini neće preći 18.000 eura. I žene i muškarci se jednako tretiraju u smislu oporezivanja.

Prema Strategiji za razvoj ženskog preduzetništva (strateški cilj 1), postoji prostor da se razmotri kreiranje povoljnijih poreskih politika za žene, što znači: stvaranje povoljnog okruženja za održivi razvoj ženskog preduzetništva tj. u okviru operativnog cilja 1.1: unaprijediti politiku ženskog preduzetništva prema potrebama razvoja privrednog društva koje je u vlasništvu preduzetnica, koja kaže: "U sklopu operativnog cilja 1.1, u narednom periodu posebna pažnja će biti posvećena realizaciji državnih aktivnosti koje će biti usmjerene na unapređenje sveukupnog regulatornog okvira, pojednostavljivanje složenih administrativnih procedura i stvaranje efikasnijeg javnog sektora kao osnove za pružan-

PORESKA POLITIKA I RODNA RAVNOPRAVNOST

Izvještaj OECD-a Poreska politika i rodna ravnopravnost: popis državnog pristupa kaže da je rodna ravnopravnost važan element za kreiranje poreske politike i da je oko polovina zemalja koje su bile dio studije već implementirala posebne poreske reforme da se unaprijedi rodna ravnopravnost, uglavnom u dijelu oporezivanja ličnog dohotka.

je kvalitetnih usluga ekonomskom sektoru, uključujući i preduzetnice. Pouzdan, predvidljiv, jasan i stimulativan pravni okvir i ponašanje javne uprave koja pruža usluge muškarcima i ženama prilikom poslovanja čime se obezbjeđuje transparentno i jednostavno obavljanje privredne djelatnosti od posebne je važnosti za preduzetnice. Posebno je značajno uvesti poreske olakšice za preduzetnice u prvim godinama poslovanja."

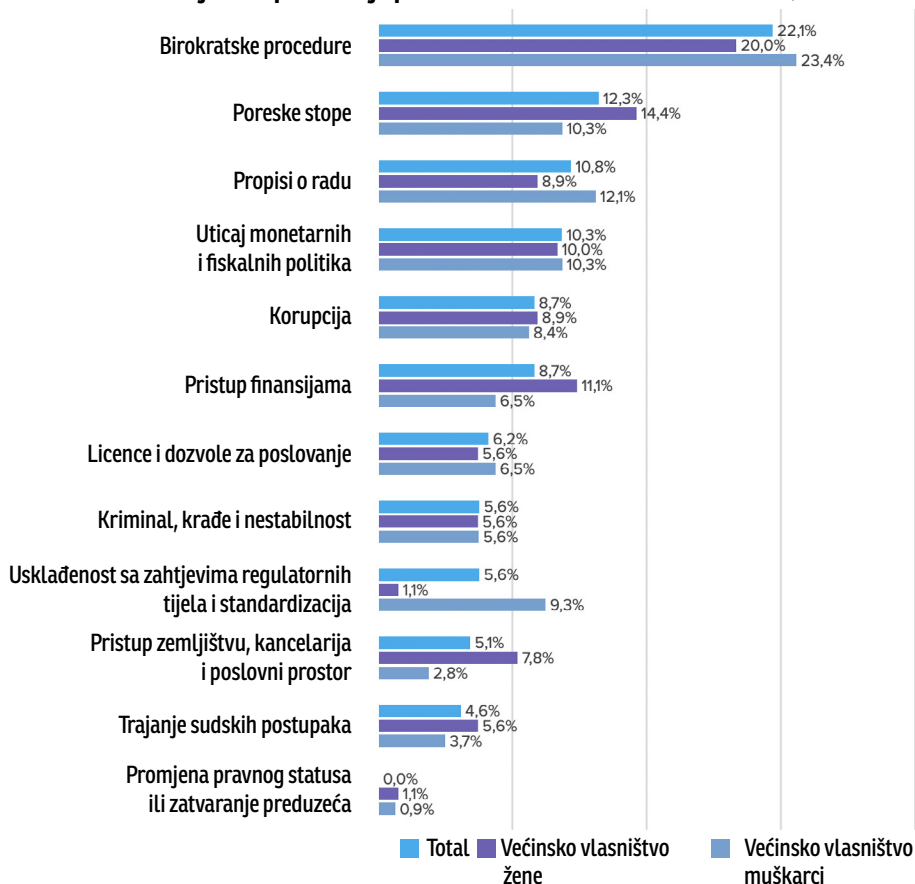
Anketa EBRD-a o ocjeni poslovanja takođe pokazuje razliku u vidu oporezivanja privrednih društava u vlasništvu žena i onih u vlasništvu muškaraca. Naime, porezi su prepreka u poslovanju za 14.4% kompanija u vlasništvu žena u odnosu na 10.3% u vlasništvu muškaraca.

Trenutno je teško osmisliti poreske

³⁵ "Službeni list", br. 065/01, 012/02, 037/04, 029/05, 078/06 004/07, br. 086/09, 073/10, 040/11, 014/12, 006/13, 062/13, 060/14, 079/15, 083/16, 067/19, 059/21, 146/21, 152/22

³⁶ "Službeni list", br. 003/05, 080/08, 018/12, 012/14, 018/14, 025/16, 008/22

Grafik 8: Barijere za poslovanje privrednih društava u vlasništvu žena/muškaraca

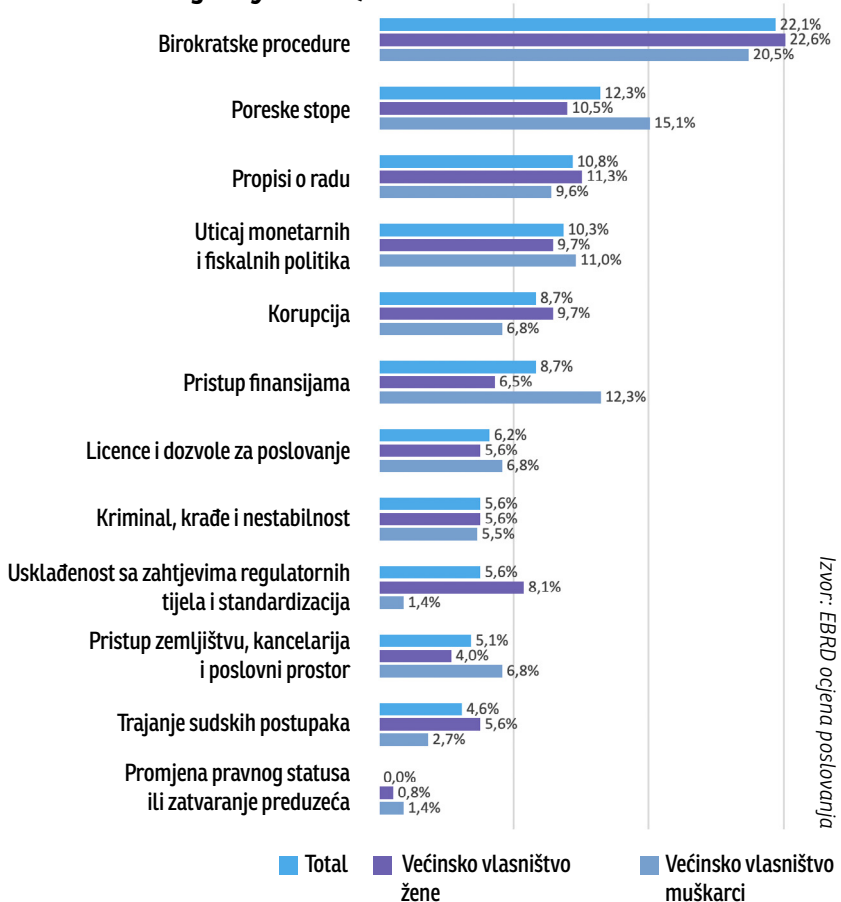
Izvor: EBRD ocjena poslovanja

olakšice ili podsticaje po osnovu pola jer se podaci o zaradama podijeljeni po polu ne objavljuju redovno, a podaci o potrošnji prema polu se ne prikupljaju. Stoga se pristup podacima, koji se mogu odvojiti po polu, u cilju analize politika mora unaprijediti kako bi se podaci mogli koristiti kao osnov za kreiranje posebnih poreskih reformi kojima će se unaprijediti rodna ravnopravnost. Posebno je potrebno istražiti rodne predrasude u oporezivanju kapitalnog prihoda i

dobiti, posebno kada se radi o porezu na bogatstvo i nasljedstvo, s obzirom na to da je zemlja najniže rangirana u dijelu novca prema EIGE indeksu rodne ravnopravnosti. Pored toga, EU preporučuje da Crna Gora opremi Upravu prihoda i carina neophodnim IT sistemima, procesima i zaposlenima koji bi mogli da koriste interoperabilne i međupovezane IT sisteme kako bi olakšali međusobnu razmjenu digitalnih podataka o oporezivanju sa ostalim državama članicama EU.³⁷

³⁷ EC, Izvještaj o napretku Crne Gore, 2022. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/ipa_2014_032022_1_me_tax.pdf

Figure 9: Barriers to doing business in women enterprises (owned and managed by women)

4.3. Pristup finansijama

Indeks politika MSP za 2022. godinu pokazuje bolju ocjenu Crne Gore u dijelu olakšanog pristupa MSP finansijama (sa 3.49 u 2019. godini na 3.63 u 2022. godini)³⁸, zahvaljujući jakim bankarskim regulativama i promovisanju finansijske

pismenosti. Ipak, olakšan pristup finansijama ostaje neophodan za ekonomski rast i inkluzivan razvoj, kao i dostupnost i sposobnost zaduživanja svih privrednih društava, posebno malih koja treba da rastu i da unapređuju svoje poslovanje, kako bi poboljšala efikasnost i produktivnost. Indeks politika MSP za 2022. godinu ipak pokazuje da se

³⁸ OECD, "Indeks politika MSP: Zapadni Balkan i Turska 2022", 2022.

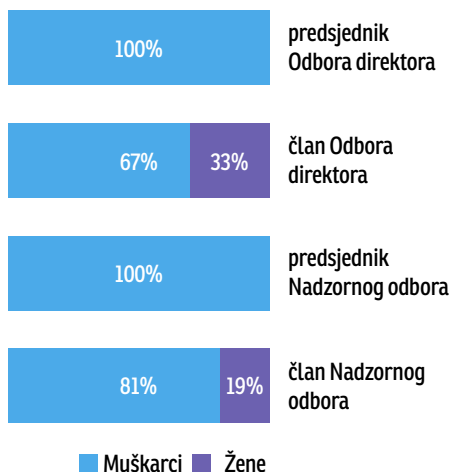
dostupnost i sposobnost zaduživanja veoma povezuju sa veličinom kompanija, što znači da je manjim privrednim društvima mnogo teže da dođu do finansijskih sredstava.³⁹ S obzirom da su privredna društva u vlasništvu žena po strukturi većinom mikro i mala, ova analogija ukazuje na to da će one imati više izazova u pristupu finansijama.

Ovo je još jednom potvrđeno u EBRD ocjeni poslovanja koja pokazuje da je najveća razlika među privrednim društvima u vlasništvu žena u odnosu na ona u vlasništvu muškaraca u pristupu finansijama. Ovo je prepreka za 12.3% ženskih privrednih društava (u vlasništvu žena ili kojima upravljaju žene) prema 6.5% u vlasništvu muškaraca ili kojima upravljaju muškarci.

Poslovna studija za finansiranje kompanija u vlasništvu žena ili kojima upravljaju žene veoma zavisi od dostupnosti podataka. U Crnoj Gori, Centralna banka prikuplja podatke o pristupu finansijama. Nažalost, trenutno Anketa o pristupu finansijskim podacima Međunarodnog monetarnog fonda (u daljem tekstu: MMF) pruža podatke o depozitima MSP, a podaci o korisnicima kredita, uključujući podatke podijeljene po polu, nijesu dostupni. Za razliku od zemalja u regionu, ova Anketa ne sadrži podatke razvrstane po polu ni za fizička lica kao korisnike kredita. Ovo znači da se mora unaprijediti prikupljanje i čuvanje

podataka kao i izvještavanje prema Centralnoj banci kako bi se uključili podaci razvrstani po polu da bi se mogla uraditi rodna analiza MSP tržišta i da bi se vidjelo da su ženska privredna društva segment kom nije posvećeno dovoljno pažnje. Rodnoj ravnopravnosti u finansijskom sistemu Crne Gore treba takođe posvetiti pažnju i uputiti podršku kako bi se stanje unaprijedilo. Finansijski sistem čine finansijske institucije, finansijsko tržište i finansijska infrastruktura i ovaj sistem je "bankocentričan", ali poslovnim bankama dominantno upravljaju muškarci izuzev članova odbora direktora i nadzornog odbora gdje imamo zastupljene žene koje nijesu zastupljene u istom odnosu kao muškarci.

Grafik 10: Predsjednici i članovi odbora u poslovnim bankama, po polu

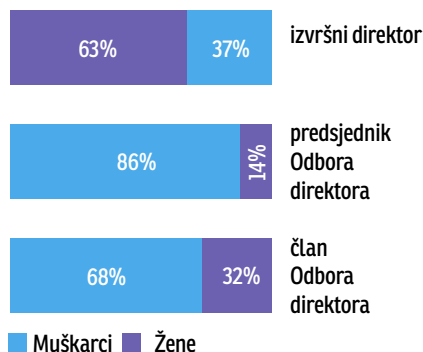

³⁹ Ibid

Izvor: BI Consulting, 2022

Ovo nije slučaj sa mikrofinansijskim institucijama gdje su žene zastupljenije prilikom odlučivanja, kako se vidi u grafiku 11. Ipak, treba ocijeniti organizaciju, ali i ponudu finansijskih proizvoda i upravljanje svim finansijskim institucijama, i poslovnim bankama i mikrofinansijskim institucijama, jer učešće u upravnim tijelima ne pokazuje uvijek rodnu integraciju u poslovanju.

Grafik 11: izvršni direktori i članovi odbora mikrofinansijskih institucija, po polu

Izvor: BI Consulting, 2022

U Crnoj Gori, IRF nastavlja da igra važnu ulogu u pružanju subvencioniranog pristupa finansijama za žene u biznisu u okviru posebnih linija:

- **Program unapređenja ženskog preduzetništva**⁴⁰
- **Mikrokrediti za podršku ženama u biznisu.**⁴¹

Ipak, studija RCC-a⁴² govori da šeme procesa odobravanja sredstava dugo traju, nekad preko šest mjeseci, što je neprihvatljivo za sezonski rad u turizmu i poljoprivredi, a uslovi za sredstva obezbjeđenja ograničavaju mogućnost pristupa, budući da mali broj žena posjeduje zemlju i imovinu koja se može dati kao sredstvo obezbjeđenja.

Planovi da se uspostavi Kreditno-garantni fond su veoma bitni kako bi se ublažile stalne visokorizične percepcije kreditora, posebno prema manjim privrednim društvima, zbog nedostatka pouzdanih podataka za ocjenu njihove kreditne sposobnosti⁴³. S tim u vezi, treba razmotriti mogućnost postojanja okvirnog iznosa sredstava, za ženska privredna društva i ona kojima upravljaju mladi u Kreditno-garantnom fondu kao što je slučaj sa sličnom institucijom na Kosovu.

Program za unapređenje konkurentnosti privrede Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma sljedeća je najsveobuhvatnija finansijska i

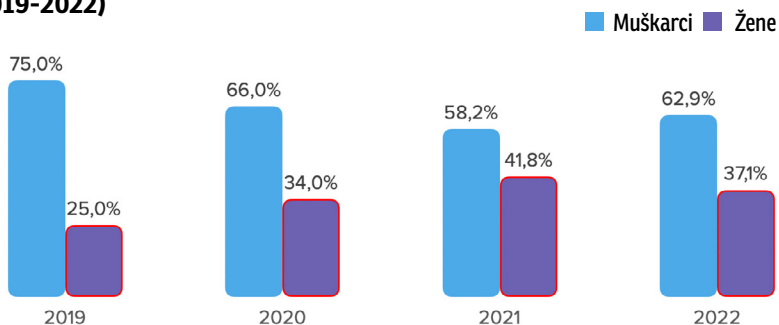
⁴⁰ <https://www.irfcg.me/me/2015-01-13-12-14-58/program-unaprijedenja-zenskog-preduzetnistva.html>

⁴¹ <https://www.irfcg.me/me/2015-01-13-12-14-58/mikrokrediti-za-podrsku-zenama-u-biznisu.html>

⁴² RCC, Žensko preduzetništvo na Zapadnom Balkanu: pregled prepreka i dobrih praksi, 2023.

⁴³ OECD, "Indeks politika MSP: Zapadni Balkan i Turska 2022", 2022.

Grafik 12: Udio žena i muškaraca u ukupnom broju odobrenih prijava (2019-2022)

Izvor: Prikaz SCC-a na osnovu baze podataka Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma

nefinansijska podrška MMSP. S obzirom da je kriterijum rodno odgovoran, program omogućava bolji pristup finansijama za ženska mala i srednja privredna društva u dijelu investicija, digitalne transformacije njihovog poslovanja, prelaska sa linearnog modela ekonomije na cirkularni, upoznavanja sa međunarodnim standardima poslovanja, jačanju internacionalizacije i podrške početnicima u biznisu.

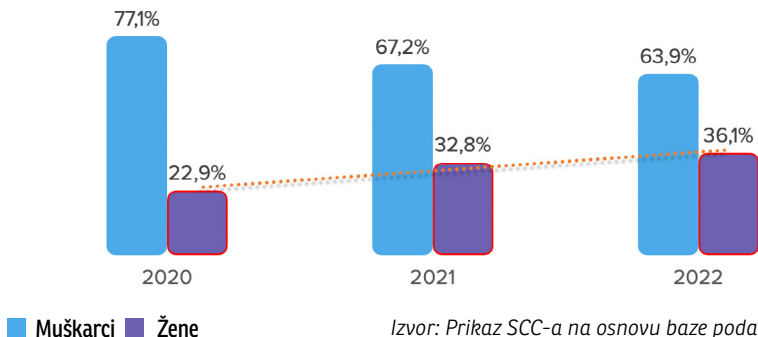
Rodna analiza SCC-a implementacije Programa za unapređenje konkurentnosti privrede pokazuje da raste podrška privrednim društvima koja su u većinskom vlasništvu žena – 2019. godine od ukupnog broja odobrenih prijava 25% odnosilo se na žene i taj procenat je rastao u naredne dvije godine na 34% u 2020. godini i 42% u 2021. godini, dok je 2022. godine iznosio 37%. Ovo znači da su rodno-ciljane mjere za žensko preduzetništvo omogućile bolji pristup finansijama.

Takođe, godinama je obim podrške privrednim društvima u vlasništvu

žena rastao. Godine 2020, žene su učestvovala sa 23% u ukupno odobrenim sredstvima iz Programa za unapređenje konkurentnosti privrede, a u 2021. godini taj procenat je porastao i iznosi 33%. Godine 2022, ponovo je uočen rast učešća u ukupno odobrenim sredstvima i iznosio je 36%.

Ipak, Sekretarijat Savjeta za konkurentnost uočio je trend za period 2019-2021. godinu, gdje su se privredna društva u vlasništvu žena prijavljivala za nefinansijsku pomoć u većem broju od onih u vlasništvu muškaraca (71% odobrenih prijava), ali prema preporukama koje je predstavila radna grupa za ekonomsko osnaživanje žena, ovaj trend je opao na 45% u 2022. godini. Još jedan uočen trend bio je da žene apliciraju za manje iznose u odnosu na muškarce, ali se u posljednje dvije godine ovaj trend mijenja. Godine 2020, od ukupno odobrenih sredstava 23% dato je kompanijama u vlasništvu žena. Godine 2021, ovaj

Grafik 13: Udio privrednih društava u vlasništvu žena i muškaraca / kojima upravljaju žene i muškarci u ukupno odobrenim sredstvima

Izvor: Prikaz SCC-a na osnovu baze podataka MERT

udio je porastao na 33%, a 2022. godine iznosio je 36%. Program za unapređenje konkurentnosti privrede pokazuje da kada se primjenjuje rodno-specifični pristup postoje rezultati. Godine 2022., prihvaćena je 131 prijava za ponuđene vidove podrške, što je rast od 56% u odnosu na 2021. godinu, a vrijednost izdvojene finansijske podrške u 2022. godini povećala se za 98% u odnosu na 2021. godinu.

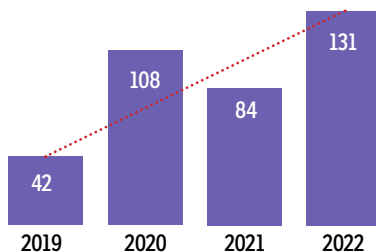
Još jedan izvor finansiranja koji je posebno namijenjen preduzetnicima jeste šema grantova koje pruža 12 opština koje su izdvojile 291,000 eura iskorišćenih za podršku 131 privrednom društvu u vrijednosti od 270,832 eura.⁴⁴

Ostale opcije finansiranja kao što su preduzetnički kapital, psihometrijski testovi, pozajmice po osnovu novčanih tokova, digitalni otisci

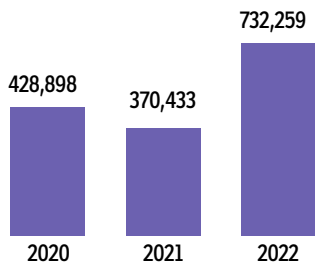
Izvor: Prikaz SCC-a na osnovu baze podataka Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma

Grafik 14: Broj prijavi i vrijednost podrške privrednim društvima koja su u vlasništvu žena (2020-2022)

Broj prihvaćenih aplikacija za podršku privrednim društvima u dominantnom ženskom vlasništvu

Iznos finansijske podrške za privredna društva u dominantno ženskom vlasništvu (EUR)

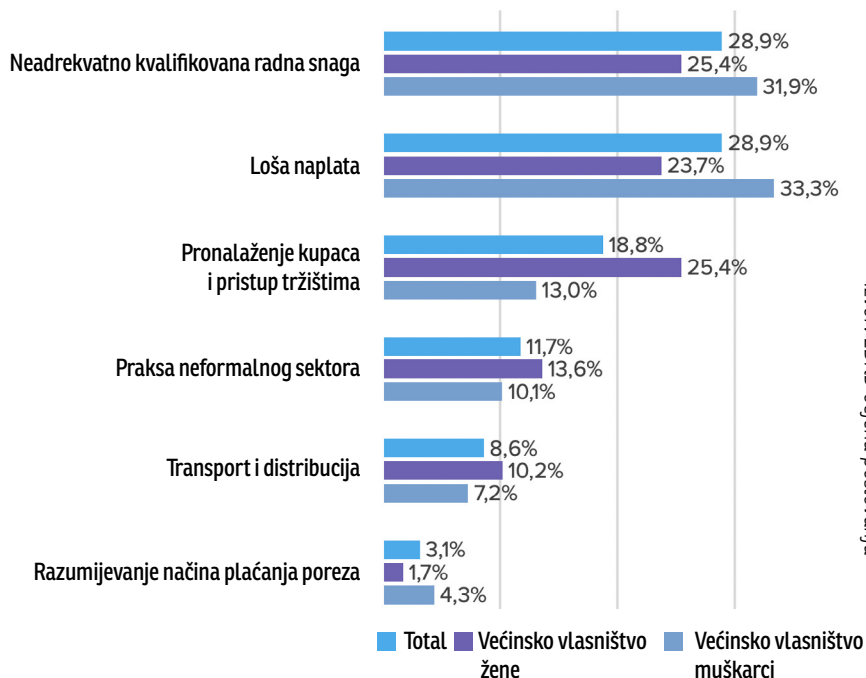
i osiguranje kredita s drugim instrumentima osim kolaterala (npr. finansiranje putem fakture, po osnovu prihoda, leasing kapitala, na osnovu imovine, digitalni kolateral koji koristi tehnologiju zaključavanja, mikro-vlasnički kapital i uzajamnost), kao i druge alternativne opcije finansiranja ostaju ograničene. Budući da tradicionalne finansijske institucije i dalje zahtijevaju velike kolaterale i kreditnu istoriju, mikrofinansiranje je i dalje najatraktivnije za preduzetnice. Indeks politike OECD-a za mala i srednja pravna lica govori da je mikrofinansiranje donekle poraslo posljednjih godina, ali korišćenje opcije leasinga i fak-

toringa, uprkos zakonskim reformama, i dalje je ograničeno.⁴⁵

4.4. Pristup tržištima

Crna Gora je napravila značajan napredak u otvaranju svoje privrede međunarodnoj trgovini i sprovela je razne reforme kako bi privukla strane investicije. Zemlja je članica Svjetske trgovinske organizacije (STO) i ima sporazume o slobodnoj trgovini (FTA) sa nekoliko zemalja, uključujući Evropsku asocijaciju za slobodnu trgovinu (EFTA) i Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA). Ovim sporazumi-

Grafik 15: Prepreke u poslovanju po polu vlasnika

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ Ibid

ma obezbijeđen je bescarinski pristup određenim robama i uslugama. Anketa EBRD-a o ocjeni poslovanja prepoznala je da iako je zemlja vrlo pripremljena za spajanje, privredna društva koja su u vlasništvu žena ili kojima upravljaju žene imaju više izazova u pristupu tržištima i pronalaženju kupaca (25.4% u odnosu na 13% privrednih društava u vlasništvu muškaraca).

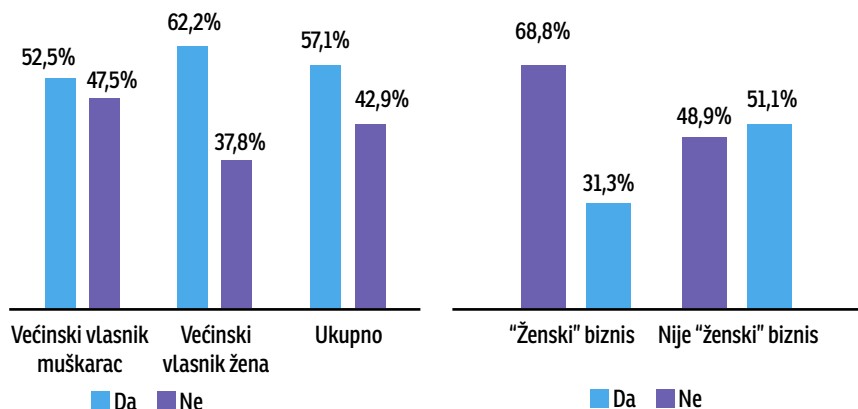
Dalje, preko polovine (57.1%) privrednih društava navelo je da njihov biznis zavisi od djelova ili materijala koji su dio globalnog lanca snabdijevanja i da su kriza u Ukrajini i Covid-19 kriza prekinule lance snabdijevanja i stvorile određene teškoće u poslovanju. Ovaj procenat je veći u privrednim društvima u vlasništvu žena (62.2%) u odnosu na ona u vlasništvu muškaraca (52.5%). Takođe je veći u privrednim društvima koja su u vlasništvu žena ili kojima žene upravljaju a koja

zovemo "ženska privredna društva" (68.8% u odnosu na 48.9% "neženskih").

Ipak, napredak se može vidjeti kod prikupljanja podataka o učešću MSP u javnim nabavkama, a očekuje se da će se to proširiti sada kad je uspostavljen elektronski sistem javnih nabavki. Direkcija za politiku javnih nabavki u Ministarstvu finansija može takođe da izdvoji podatke po polu koji se odnose na vlasnika i na direktora privrednog društva, a koje imaju u bazi podataka. Istovremeno, izmjena Zakona o javnim nabavkama kojom se uređuje rodna perspektiva u procesu nabavki stupila je na snagu u januaru 2023. godine, ali izostaje primjena. Takođe, podaci o ozelenjavanju MSP nedostaju i moraju se značajno unaprijediti.

Anketa EBRD-a o ocjeni poslovanja pokazala je da je više od polovine

Grafik 16: Da li vaše privredno društvo zavisi od globalnog lanca snabdijevanja i da li vam to stvara probleme za učinak na tržištu?

Izvor: EBRD ocjena poslovanja

ispitanika (57.1%) učestvovalo u procesu javnih nabavki, ali među kompanijama koje su u većinskom vlasništvu žena ovaj procenat je manji i iznosi 51.4%. Privredna društva koja su u vlasništvu žena i kojima žene upravljaju – “ženska” privredna društva imaju niži procenat učešća u javnim nabavkama od onih koja su u vlasništvu muškaraca ili kojima muškarci upravljaju (46.9% u odnosu na 53.1%).

Upotreba rodne perspektive u javnim nabavkama treba da pruži bolji pristup javnim nabavkama, kao važnom segmentu tržišta za privredna društva u Crnoj Gori, koja su u vlasništvu žena ili kojima žene upravljaju.

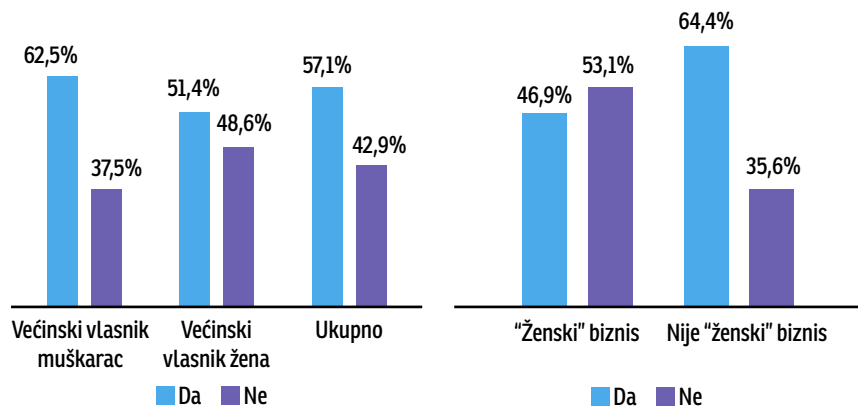
Institut za standardizaciju Crne Gore nadležan je za kreiranje i promovisanje nacionalnih standarda. Institut je usvojio niz međunarodnih standarda, uključujući ISO 9001 (upravljanje kvalitetom), ISO 14001 (upravljanje životnom sredinom) i ISO 27001 (upravljanje informa-

cionom sigurnošću). Takođe je prenio IWA 34 o ženskom preduzetništvu u crnogorski sistem standardizacije. Priznavanje i primjena definicije od strane raznih izvora finansiranja, institucija ili tržišta imaće veliki uticaj na ekonomsko osnaživanje žena.

4.5. Finansijska pismenost i inkluzija

Crna Gora je učestvovala u regionalnoj procjeni finansijske pismenosti koja je sprovedena u skladu sa OECD metodologijom. Izvještaj⁴⁶ pokazuje da je ocjena finansijske pismenosti kojom se mjere osnovne finansijske vještine, ponašanja i stavovi pojedina u prosjeku 12.7 od najviše 21, što predstavlja manje od 61% ukupne ocjene globalno. Ovo govori da postoji osnovni nivo shvatanja finansijskih koncepata i primjena dobrih finansijskih praksi u svijetu. Prosječna ocjena u zemljama članicama koje su učestvovala u OECD istraživanju bila je nešto veća, 13

Grafik 17. Jeste li do sad učestvovali u javnim nabavkama?

ili 62% najveće ocjene. Hong Kong i Kina imaju najveću ocjenu od 14.8% (71% najveće ocjene) dok Italija ima najnižu ocjenu 11.1 (53% najveće ocjene). Veći dio privreda (15) imale su ocjene između 12 i 14. Rezultati OECD istraživanja o finansijskoj pismenosti odraslih u Jugoistočnoj Evropi pokazuju da se sveukupni nivoi finansijske pismenosti razlikuju od zemlje do zemlje i da je prosječan rezultat ostvaren u regionu 57% (tj. sedam zemalja koje učestvuju u projektu tehničke podrške). Ovo je niže od globalnog rezultata istraživanja. Crna Gora ima ocjenu 55% i zauzima šesto mjesto u grupi sedam zemalja iz Jugoistočne Evrope⁴⁷. Nakon toga, Vlada je osnovala Nacionalni odbor za razvoj finansijske edukacije i Centralna banka je u saradnji sa Vladom usvojila Nacionalni program finansijske edukacije.⁴⁸

S obzirom na to da finansijska inkluzija postaje bitan prioritet u zemljama razvoja, povećanje finansijske inkluzije pojedinaca igra važnu ulogu u smanjenju siromaštva i postizanju inkluzivnog ekonomskog rasta.⁴⁹ Veći pristup finansijskim uslugama i pojedincima i kompani-

jama može da pomogne da se smanji nejednakost zarada i da se ubrza ekonomski rast. Koristeći podatke iz baze podataka Global Findex Svjetske banke, istraživanje pokazuje da su nivoi finansijske inkluzije na Zapadnom Balkanu slični prema nekoliko pokazatelja, uključujući procenat stanovništva koje ima otvoren račun, štednju u finansijskim institucijama i kredit u finansijskim institucijama. Istraživanje je takođe pokazalo da je finansijska inkluzija na Zapadnom Balkanu malo veća nego u ostalim regionima razvoja. Ali zemljama regiona i dalje nedostaje nacionalna strategija za finansijsku inkluziju kako bi se dostigli nivoi razvijenih zemalja.

Crna Gora je bila dio baze podataka Global Findex-a 2014. i 2017. godine, ali nije učestvovala u posljednjem ciklusu istraživanja 2021. godine, pa komparativni podaci nijesu dostupni.

⁴⁶ Mjerenje finansijske inkluzije u zemljama Zapadnog Balkana – komparativna studija - (PDF) Measuring Financial Inclusion in Western Balkan Countries – A Comparative Survey

⁴⁷ OECD/INFE 2020 Međunarodno istraživanje o finansijskoj pismenosti odraslih <https://www.oecd.org/financial/education/launchoftheoecdinfeGLOBALFINANCIALLITERACYSURVEYREPORT.HTM>

⁴⁸ Nacionalni program za razvoj finansijske edukacije 2023-2027 https://www.cbcg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_o_nama/drustvena_odgovornost/finansijska_educacija/program_razvoja_finansijske_educacije_2023-2027.pdf

⁴⁹ Mjerenje finansijske inkluzije u zemljama Zapadnog Balkana – komparativna studija - (PDF) Measuring Financial Inclusion in Western Balkan Countries – A Comparative Survey

Zaključci i preporuke

Muškarci i žene imaju drugačije uloge i samim tim drugačije potrebe. Kada žene započinju biznis, suočavaju se sa drugačijim izazovima u odnosu na muškarce u istim situacijama zbog strukturalnih faktora koji stavljaju žene u nepovoljnije situacije. Na primjer, nedostatak imovine koji utiče na njihov pristup finansijama, horizontalna i vertikalna podjela tržišta rada koja upućuje žene ka određenim sektorima (npr. trgovina i usluge), stereotipi koji spriječavaju žene da preuzimaju menadžerske pozicije u kompanijama, niža očekivanja da su hraniteljke porodice što utiče na visinu zarade, očekivanja da će se brinuti o djeci i domaćinstvu što im ostavlja malo vremena da se bave biznisom itd. Pravni režim u Crnoj Gori jednako tretira žene i muškarce. Ovo znači da pravni okvir ne prepoznaje specifične pomenute faktore koje stavljaju žene u nepovoljnije situacije kada se bave biznisom u poređenju sa muškarcima.

Zato je Sekretarijat Savjeta za konkurentnost izradio Mapu puta za rodno-odgovornu investicionu klimu, kako bi dao analizu faktora koji utiču na investicionu klimu s aspekta roda i služe kao smjernice za dalje rodno-odgovorne reforme investicionog okruženja u Crnoj

Gori. Ovo je u skladu sa misijom Sekretarijata a to je promovisanje javno-privatnog dijaloga, unapređenje konkurentnosti i stvaranja preduslova za poslovno okruženje u Crnoj Gori koje pruža jednake prilike za sve članove društva. U tom pravcu je i Mapa puta usklađena sa rodnom misijom SCC-a koja se odnosi na aktivnosti koje imaju uticaj na povećanu jednakost između muškaraca i žena u poslu.

Zašto je ovo potrebno? Jer je jedna četvrtina samozaposlenih, od čega samo 20% samozaposlenih žena. Žene čine samo trećinu ukupno registrovanih preduzetnika, a udio žena koje su vlasnice mikro, malih i srednjih privrednih društava u Crnoj Gori takođe je manji od broja muškaraca. Tako da su potrebni naponi da se uspostavi jednakost između muškaraca i žena. Podjela po sektorima u kojima posluju žene i muškarci je takođe analizirana. Na primjer, žene u Crnoj Gori obično započinju biznis u uslužnom sektoru: trgovina, zanati, intelektualne usluge, itd.

Crna Gora ima poseban dokument koji se odnosi na razvoj ženskog preduzetništva – Strategiju za razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2021-2024. Politike i propisi o ekon-

omskom osnaživanju žena značajno su unaprijeđeni, ali poslovna infrastruktura koja podstiče razvoj ženskog preduzetništva prema potrebama razvoja biznisa u vlasništvu žena još uvijek ne postoji.

Orodnjavanje investicione politike u Crnoj Gori

Investiciona politika Crne Gore je pripremljena na osnovu privlačenja stranih direktnih investicija uz korišćenje raznih alata. Ipak, propisi na snazi i programi koji olakšavaju investicije ne sadrže ciljeve za rodnu ravnopravnost, ne koriste rodno-odgovorne kriterijume niti zahtijevaju od kompanija kojima su dati podsticaji da se rodno-ravnopravno obavežu. Agencija za investicije u Crnoj Gori treba da razmotri sa strateške strane učešće žena u razvoju investicione politike i u upravljanju privlačenjem investicija, njihovim promovisanjem i zaštitom.

Dalje, investiciona politika Crne Gore treba da promoviše rodno-inkluzivne veze kompanija koja ulažu sa lokalnom privredom, a naročito da razvijaju veze između investitora i kompanija u vlasništvu žena ili

kojima žene upravljaju a pripadaju lokalnoj privredi.

Unapređenje prikupljanja podataka razdvojenih po polu i njihova analiza

Registracija privrednih društava nije u potpunosti digitalizovana i elektronska, podaci podijeljeni po polu dostupni su samo za novoosnovana privredna društva i zato se rodna analiza trendova u ženskom preduzetništvu ne može uraditi. Stoga se preporučuje da se ažurira Registar kada se dostave godišnji finansijski izvještaji.

Isto tako, podaci o zaradama podijeljeni po polu ne objavljuju se redovno, a detaljni podaci o potrošnji po polovima se ne prikupljaju što otežava kreiranje poreskih izuzetaka ili olakšica po osnovu pola. Zato se mora unaprijediti pristup podacima podijeljenim po polu da bi se uradila analiza politika i da bi se ti podaci mogli koristiti kao osnov za kreiranje posebnih poreskih reformi kojima će se poboljšati rodna ravnopravnost.

Na kraju, istraživanje MMF-a o pristupu finansijskim podacima ne sadrži podatke podijeljene po polu o depozitima i kreditima pojedinaca i MSP. Ovo govori da Centralna banka Crne Gore kao regulator ne traži podatke podijeljene po polu. Kako je ovo glavno tijelo koje prikuplja podatke o pristupu finansijama, nemoguće je uraditi rodnu analizu da se razvije studija poslovanja za bolji pristup finansijama ženama u biznisu. Dalje, mora se unaprijediti način prikupljanja i čuvanja podataka kao i izvještavanje prema Centralnoj banci koje treba da sadrži podatke podijeljene po polu kako bi se mogla uraditi rodna analiza tržišta MSP i kako bi se moglo vidjeti da li su ženska privredna društva potcijenjeni segment.

kriterijumi koriste se u programu konkurentnosti koji realizuje Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma i Zavod za zapošljavanje. Stoga, potrebni su kapaciteti i svijest o razvoju rodno-odgovornih finansijskih proizvoda. Budući da je EU uvela ESG uslov za sva privredna društva koja izvoze na EU tržišta, u narednom periodu biće potrebno unaprijediti rodnu ravnopravnost u upravljanju kompanijama kao i standarde i kriterijume koje primjenjuje finansijski sektor. Ovo će takođe uticati na bolji pristup crnogorskih kompanija novim tržištima.

Rodna raznolikost u finansijskom sektoru

Crnogorski finansijski sistem je "bankocentričan", ali organizaciju sektora uglavnom vode muškarci jer upravu poslovnih banaka dominantno čine muškarci, osim članova odbora direktora i nadzornog odbora gdje su zastupljene i žene. Preporučuje se da se poboljša zastupljenost žena na upravljačkim pozicijama u finansijskom sektoru. Nema systemske inkluzije rodne perspektive u ponudi finansijskog sektora. Proizvodi IRF-a su rodno-specifični, postoji program EBRD-a Žene u biznisu i finansijska podrška koju daju opštine, a rodni

Rimski trg 46 / treći sprat / 81000 Podgorica, Crna Gora

mail: scc@scc.org.me

website: <https://scc.org.me>

